पुनर्वत्सः काण्वः।मरुतः। गायत्री

प्र यद्वस्त्रिष्टुभमिषं मरुतो विप्रो अक्षरत्। वि पर्वतेषु राजथ॥ ८.००७.०१

त्रिष्टुभम्- त्रिष्टुप्छन्दस्कम्। इषम्- काम्यं मन्त्रम्। विप्रः- मेधावी। वः- युष्मभ्यम्। प्र- प्रकर्षेण। अक्षरत्- ससर्ज। मरुतः- हे वाताः प्राणविशेषा वा। पर्वतेषु- मेघेषु मेघोपलक्षितजडशरीरेषु वा। वि राजथ- विराजध्वे ॥१॥

यदङ्ग तविषीयवो यामं शुभ्रा अचिध्वम्। नि पर्वता अहासत॥ ८.००७.०२

तविषीयवः- हे शक्तिमन्तः। शुभ्राः- शुक्लाः। यत्- यदा। यामम्- मार्गम्। अचिध्वम्- सङ्गतं कुरुथ। तदा। पर्वताः- गिरयो मेघा वा। नि अहासत- नितरां स्वस्थानात् प्रचलन्ति ॥२॥

उदीरयन्त वायुभिर्वाश्रासः पृश्निमातरः। धुक्षन्त पिप्युषीमिषम्॥ ८.००७.०३

वायुभिः- मरुद्भिः प्राणविशेषैः। वाश्रासः पृश्निमातरः- गावश्चिद्रश्मयः। उदीरयन्त- शब्दं तदुपलक्षितमन्त्रानुद्गमयन्ति। पिप्युषीम्- वर्धयित्रीम्। इषम्- सदेषणाम्। धुक्षन्त- दुहन्ति ॥३॥

वपन्ति मरुतो मिहं प्र वेपयन्ति पर्वतान्। यद्यामं यान्ति वायुभिः॥ ८.००७.०४

वायुभिः- साधारणवातैः साधारणप्राणैः। यत्- यदा। यामम्- मार्गे। यान्ति- गच्छन्ति तदा। मरुतः- विशेषवाता विशेषप्राणा वा। मिहम्- अपां वृष्टिं मूलशक्तिधाराणां वा वृष्टिम्। वपन्ति- विक्षिपन्ति। पर्वतान्- मेघान् जडप्रतीकान्। प्र- प्रकर्षेण। वेपयन्ति- कम्पयन्ति ॥४॥

नि यद्यामाय वो गिरिर्नि सिन्धवो विधर्मणे। महे शुष्माय येमिरे॥ ८.००७.०५

वः- युष्माकम्। यामाय- गमनाय। विधर्मणे- विशेषधर्मवते। महे- महते। शुष्माय- बलाय। गिरिः- मेघस्तदुपलक्षितशरीरम्। सिन्धवः- आपस्तदुपलक्षितमूलशक्तिधाराः। नि येमिरे- नियम्यन्ते। ॥५॥

Dr. Rangaraj

युष्माँ उ नक्तमूतये युष्मान्दिवा हवामहे। युष्मान्प्रयत्यध्वरे॥ ८.००७.०६

युष्मान्- वः। ऊतये- रक्षायै। दिवा नक्तम्- अहोरात्रम्। प्रयत्यध्वरे- नियतयज्ञे। हवामहे- आह्वयामः ॥६ ॥

उदु त्ये अरुणप्सवश्चित्रा यामेभिरीरते। वाश्रा अधि ष्णुना दिवः॥ ८.००७.०७

अरुणप्सवः- अरुणवर्णाः। चित्राः- अद्भुताः। त्ये- ते। वाश्रः- शब्दकारिणो मरुतः। दिवः स्नुना अधि- नभसि। यामेभिः- गतिभिः। उत् ईरते- उद्गच्छन्ति ॥७ ॥

सृजन्ति रश्मिमोजसा पन्थां सूर्याय यातवे। ते भानुभिर्वि तस्थिरे॥ ८.००७.०८

ओजसा- तेजसा। रश्मिम्- किरणम्। सृजन्ति। सूर्याय। यातवे- गन्तुम्। पन्थाम्- मार्गम्। सृजन्ति। ते- अमी मरुतः। भानुभिः- सूर्यरश्मिभिः। वि तस्थिरे- विशेषेण तस्थुः ॥८ ॥

इमां मे मरुतो गिरमिमं स्तोममृभुक्षणः। इमं मे वनता हवम्॥ ८.००७.०९

इमाम्- एताम्। गिरम्- वाचम्। इमम्- एतम्। स्तोमम्- मन्त्रम्। मे- मदीयम्। इमम्- एतत्। हवम्- आह्वानम्। मरुतः- वाताः प्राणविशेषाः। ऋभुक्षणः- तेजस्विनः। वनत- सम्भजत ॥९ ॥

त्रीणि सरांसि पृश्नयो दुदुह्रे वज्रिणे मधु। उत्सं कवन्धमुद्रिणम्॥ ८.००७.१०

पृश्नयः- धेनवः। चिद्रश्मय इत्याध्यात्मिके। वज्रिणे- इन्द्राय। उत्साहदैवताय। त्रीणि सरांसि- भूर्भुवःसुवरुपलक्षितत्रीन् सरोवरान्। उत्सम्- स्रवन्तम्। उद्रिणम्- जीवोदकवन्तम्। कवन्धम्- जीवोदकमयम्। मधु- रसम्। दुदुह्रे- दुहन्ति ॥१० ॥

मरुतो यद्ध वो दिवः सुम्नायन्तो हवामहे। आ तू न उप गन्तन॥ ८.००७.११

मरुतः। वः- युष्मान्। दिवः- नभसश्चित्ताकाशात्। सुम्नायन्तः- सुखकामाः। हवामहे- आह्वयामः। नः- अस्मान्। आ उप गन्तन- आगच्छत ॥११ ॥

यूयं हि ष्ठा सुदानवो रुद्रा ऋभुक्षणो दमे। उत प्रचेतसो मदे॥ ८.००७.१२

Dr. Rangaji

यूयम्। हि- खलु। सुदानवः- शोभनदातारः। स्थ- भवथ। रुद्राः- रुद्रजाः। ऋभुक्षणः- उरु भासमानाः। दमे- सदने। मदे- रसे। प्रचेतसः- प्रकर्षचेतनवन्तः ॥१२॥

आ नो रयिं मदच्युतं पुरुक्षुं विश्वधायसम्। इयर्ता मरुतो दिवः॥ ८.००७.१३

मदच्युतम्- रसस्रावकम्। पुरुक्षुम्- बहुशरणम्। विश्वधायसम्- सर्वधारकम्। रयिम्- दानयोग्यधनम्। मरुतः। दिवः- नभसः। नः- अस्मान् प्रति। आ इयर्त- आगमयत ॥१३॥

अधीव यद्गिरीणां यामं शुभ्रा अचिध्वम्। सुवानैर्मन्दध्व इन्दुभिः॥ ८.००७.१४

अधीव- उपरि। गिरीणाम्- मेघानाम्। शुभ्राः- हे शुक्लाः। यामम्- मार्गम्। अचिध्वम्- सङ्गतं कुरुत। सुवानैः- निष्पन्नैः। इन्दुभिः- क्लेदनशीलैर्हृदयस्पर्शिभी रसैः। मन्दध्वै- मादयत ॥१४॥

एतावतश्चिदेषां सुम्नं भिक्षेत मर्त्यः। अदाभ्यस्य मन्मभिः॥ ८.००७.१५

मन्मभिः- मननैः। एषाम्- एतेषां मरुताम्। अस्य- एतस्य। अदाभ्यस्य- अहिंस्यस्य। एतावतः- एतादृशस्य सङ्घस्य। सुम्नम्- आनन्दम्। मर्त्यः- मनुष्यः। भिक्षेत- याचते ॥१५॥

ये द्रप्सा इव रोदसी धमन्त्यनु वृष्टिभिः। उत्सं दुहन्तो अक्षितम्॥ ८.००७.१६

अक्षितम्- अक्षीणम्। उत्सम्- उदकम्। दुहन्तः। ये। द्रप्सा इव- सरणशीलाः। वृष्टिभिः। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अनु धमन्ति- अनुगच्छन्ति ॥१६॥

उदु स्वानेभिरीरत उद्रथैरुदु वायुभिः। उत्स्तोमैः पृश्निमातरः॥ ८.००७.१७

पृश्निमातरः- अन्तरिक्षजाः। स्तोमैः- मन्त्रैः। वायुभिः- वायुवेगैः। रथैः- स्वरंहणैः। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। स्वानेभिः- स्वनैः। उत् ईरते- उद्गच्छन्ति ॥१७॥

येनाव तुर्वशं यदुं येन कण्वं धनस्पृतम्। राये सु तस्य धीमहि॥ ८.००७.१८

Dr. Rangaji

येन। तुर्वशम्- त्वरमाणम्। यदुम्- याज्ञिकम्। यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे। नियतं वा। यम उपरमे। धनस्पृतम्- सम्पत्कामम्। कण्वम्- मन्त्रविदम्। आव- रक्षितवन्तः। तस्य- तं मरुद्गणम्। राये- दानयोग्यसम्पदे। सु- सुष्ठु। धीमहि- ध्यायामः ॥१८॥

इमा उ वः सुदानवो घृतं न पिप्युषीरिषः। वर्धान्काण्वस्य मन्मभिः॥ ८.००७.१९

इमाः- एताः। पिप्युषीः- वर्धयित्र्यः। इषः- सदेषणाः। घृतम्- उदकम्। न- इव स्थिताः। वः- यूयम्। काण्वस्य- मन्त्रविदः। मन्मभिः- मननैः। सुदानवः- शोभनदातारः। वर्धान्- वर्धयन्तु ॥१९॥

क्व नूनं सुदानवो मदथा वृक्तबर्हिषः। ब्रह्मा को वः सपर्यति॥ ८.००७.२०

क्व- कुत्र। सुदानवः- शोभनदाना यूयम्। वृक्तबर्हिषः- कस्याहिंसकस्य। यज्ञे। मदथ- तुष्यथ। कः। ब्रह्मा- ब्राह्मणः। वः- युष्मान्। सपर्यति- परिचरति ॥२०॥

नहि ष्म यद्ध वः पुरा स्तोमेभिर्वृक्तबर्हिषः। शर्धाँ ऋतस्य जिन्वथ॥ ८.००७.२१

पुरा। वः- युष्माकम्। नहि- न। मरुतो वशीभूताः। इदानीं तु। वृक्तबर्हिषः- वर्जितहिंसाः। ऋतस्य- सत्यस्य मरुद्गणस्य। शर्धान्- बलानि। जिन्वथ- प्रीणयथ ॥२१॥

समु त्ये महतीरपः सं क्षोणी समु सूर्यम्। सं वज्रं पर्वशो दधुः॥ ८.००७.२२

त्ये- ते। महतीः। अपः। क्षोणी- द्यावापृथिव्यौ। सूर्यं- सवितारम्। वज्रम्। पर्वशः- पर्वणि पर्वणि। सम्- सम्यक्। दधुः- धारयन्ति ॥२२॥

वि वृत्रं पर्वशो ययुर्वि पर्वताँ अराजिनः। चक्राणा वृष्णि पौंस्यम्॥ ८.००७.२३

वृष्णि- वर्षकम्। पौंस्यम्- पौरुषम्। चक्राणाः- कुर्वन्तः। पर्वशः- पर्वणि पर्वणि। वृत्रम्- आवरणम्। पर्वतान्- जडप्रतीकमेघान्। वि ययुः- विशेषेण भेत्तुं गच्छन्ति ॥२३॥

अनु त्रितस्य युध्यतः शुष्ममावन्नुत क्रतुम्। अन्विन्द्रं वृत्रतूर्ये॥ ८.००७.२४

Dr. Rangani

वृत्रतूर्ये- आवरणनाशने। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम्। अनु- अनुसृत्य। युध्यतः। त्रितस्य- भूर्भुवःसुवरुपलक्षितान्नप्राणमनस्कस्योपासकस्य। शुष्मम्- आवरणशोषकं बलम्। अनु आवन्- अरक्षन् ॥२४ ॥

विद्युद्धस्ता अभिद्यवः शिप्राः शीर्षन्हिरण्ययीः। शुभ्रा व्यञ्जत श्रिये॥ ८.००७.२५

विद्युद्धस्ताः- वज्रपाणयः। शुभ्राः- शुक्लाः। अभिद्यवः- अभितो दीप्ताः। शीर्षन्- शिरःसु। हिरण्ययीः- स्वर्णमयानि। शिप्राः- शिरस्त्राणानि। श्रिये- शोभार्थम्। व्यञ्जत- व्यञ्जयन्ति ॥२५॥

उशना यत्परावत उक्ष्णो रन्ध्रमयातन। द्यौर्न चक्रदद्भिया॥ ८.००७.२६

उशनाः- कामयमानाः। परावतः- दूरतः। उक्ष्णः- मेघस्य। रन्ध्रम्। अयातन- वर्षणार्थमगच्छन्। द्यौः- नभः। भिया- भीत्या। न- इव। चक्रदत्- अक्रन्दत् ॥२६ ॥

आ नो मखस्य दावनेऽश्वैर्हिरण्यपाणिभिः। देवास उप गन्तन॥ ८.००७.२७

मखस्य- यज्ञस्य। दावने- दाने। हिरण्यपाणिभिः- सुवर्णयुक्तभुजैः। अश्वैः- जिज्ञासान्वेषणप्रतीकपृषदश्वैः। देवासः- मरुतः। नः- अस्मान्। आ उप गन्तन- आगच्छत ॥२७ ॥

यदेषां पृषती रथे प्रष्टिर्वहति रोहितः। यान्ति शुभ्रा रिणन्नपः॥ ८.००७.२८

यत्- यदा। एषाम्- एतेषाम्। पृषती- मृगी। प्रष्टिः- क्षिप्रगामी। रोहितः- लोहितो मृगश्च। रथे- रंहणप्रतीके वाहने। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। वहति। तदा। शुभ्राः- शुक्ला मरुतः। यान्ति- आगच्छन्ति। अपः- जीवोदकानि च। रिणन्- सरन्ति। पृषती जिज्ञासान्वेषणप्रतीकभूता। सैव प्राणविशेषभूतमरुद्रथवाहिनी ॥२८ ॥

सुषोमे शर्यणावत्यार्जीके पस्त्यावति। ययुर्निचक्रया नरः॥ ८.००७.२९

Dr. Rangani

सुषोमे- शोभनरसोपेते। आर्जीके- ऋजुभावयुक्ते। पस्त्यावति- प्रपदनशीले। शर्यणावति- अन्तरिक्षे प्राणमयकोशे। नरः- नेतारः। निचक्रया- नीचीनचक्रेण रथेन। ययुः- गच्छन्ति ॥२९॥

कदा गच्छाथ मरुत इत्था विप्रं हवमानम्। मार्डीकेभिर्नाधमानम्॥ ८.००७.३०

मरुतः- हे प्राणविशेषाः। इत्था- इत्थम्। नाधमानम्- याचन्तम्। हवमानम्- आह्वातारम्। विप्रम्- मेधाविनम्। मार्डीकेभिः- आनन्दकरैः सद्भावनैः। कदा। गच्छाथ- अभिगच्छथ ॥३०॥

कद्ध नूनं कधप्रियो यदिन्द्रमजहातन। को वः सखित्व ओहते॥ ८.००७.३१

कधप्रियः- हे वाक्यप्रबन्धप्रियाः। कथ वाक्यप्रबन्धे। इन्द्रम्। अजहातन- तत्यजुरिति। कत्- कदा जातम्। कदापि न जातमिति भावः। कः। वः- युष्माकम्। सखित्वे- मैत्र्याम्। ओहते- वहते ॥३१॥

सहो षु णो वज्रहस्तैः कण्वासो अग्निं मरुद्भिः। स्तुषे हिरण्यवाशीभिः॥ ८.००७.३२

वज्रहस्तैः- वज्रपाणिभिः। हिरण्यवाशीभिः- सुवर्णमयतक्षणसाधनयुक्तैः। मरुद्भिः- प्राणाधिदैवतैः। सह। नः- अस्माकम्। अग्निम्- सर्वभूतहितकर्तुं पावकम्। कण्वासः- हे मन्त्रविदः। सु- सुष्ठु। स्तुषे- स्तुध्वम् ॥३२॥

ओ षु वृष्णः प्रयज्यून्ना नव्यसे सुविताय। ववृत्यां चित्रवाजान्॥ ८.००७.३३

वृष्णः- वर्षकान्। प्रयज्यून्- प्रकर्षेण पूज्यान्। चित्रवाजान्- विचित्रगतीन् मरुतः। नव्यसे- अभिनवाय। सुविताय- सुखाय। सु- सुष्ठु। आ ववृत्याम्- आवर्तयामि ॥३३॥

गिरयश्चिन्नि जिहते पर्शानासो मन्यमानाः। पर्वताश्चिन्नि येमिरे॥ ८.००७.३४

पर्शानासः- युष्माभिः स्पृष्टाः। मन्यमानाः- अभिमन्यमानाः। गिरयः- मेघा जडप्रतीकाः। चित्- अपि। नि- नितराम्। जिहते- सरन्ति। पर्वताः- मेघाः। नि येमिरे- नियम्यन्ते। ॥३४॥

आक्षणयावानो वहन्त्यन्तरिक्षेण पततः। धातारः स्तुवते वयः॥ ८.००७.३५

Dr. Rangaji

स्तुवते- स्तोत्रे। वयः- अन्नम्। धातारः- यच्छन्तः।अक्ष्णयावानः- चक्षुरुपलक्षितज्योतिर्वेगा पृषदश्वाः। अन्तरिक्षेण पततो मरुतः। आ वहन्ति। ॥३५॥

अग्निर्हि जानि पूर्व्यश्छन्दो न सूरो अर्चिषा। ते भानुभिर्वि तस्थिरे॥ ८.००७.३६

छन्दः- सङ्कल्पात्मकः। पूर्व्यः- पुराणः। अग्निः- पावकः। अर्चिषा- स्वभासा। सूरः- सूर्यः। न- इव। हि- खलु। जानि- जातः। ते- अमी मरुतः। भानुभिः- रश्मिभिः। वि- विशेषेण। तस्थिरे- तस्थुः॥३६॥

Dr. Ranganji